

виконання завдань методики. Подані дані кількісного та якісного аналізу результатів дослідження, узагальнені та висвітлені особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Ключові слова: мовленнєва активність, загальне недорозвинення мовлення, методика дослідження.

Марченко І. С., Швалюк А. Ю. Особенности речевой активности детей младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

В статье рассматривается проблема речевой активности детей младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи I уровня. Рассматривается понятие «речевой активности» в норме, ее значение для обще-речевого развития ребенка. Научно обоснована актуальность исследования особенностей речевой активности детей упомянутой категории. Предоставлена разработанная авторская методика обследования коммуникативных возможностей детей, направленная на определение состояния сформированности речевой активности детей четвертого года жизни с общим недоразвитием речи, а именно: наличие инициативности во время коммуникации, умения использования вербальных и невербальных средств коммуникации для общения с окружающими и ради удовлетворения собственных нужд, личного отношения детей с ОНР к самому процессу общения. Методика исследования состоит из трех этапов, которые включают наблюдение за коммуникативным поведением детей, анкетирование родителей, выполнение диагностических заданий детьми. Разработаны оценочные критерии и уровни выполнения заданий методики. Представлены данные количественного и качественного анализа результатов проведенного исследования, обобщены и определены особенности речевой активности детей младшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

Ключевые слова: речевая активность, общее недоразвитие речи, методика исследования.

Marchenko I.S., Shvaliuk A.Y. The features of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment.

The problem of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment is considered in the article. It is defined the concept of speech activity in the normal development and her significance for the speech development of children. The urgency of research of the features of speech activity of children this category is scientific substantiated. It is represented author's methods of investigation of the communicative skills of children, which was directed on determining of state of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment: availability of initiative during the communication, ability to use verbal and non-verbal means of communication for the interaction with encirclement and for satisfaction of needs, personal attitude to communication of children with general speech underdevelopment. Methods consist of three stages, which include the observation after communicative behavior of children, execution of diagnostic tasks, questionnaire of parents. Evaluative criteria and levels of execution of tasks of methods are defined. Data of quantitative and qualitative analysis of results of investigation are represented; the features of speech activity of younger preschool age children with general speech underdevelopment are generalized.

Keywords: speech activity, general speech underdevelopment, methods of investigation.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2015 р.

Статтю прийнято до друку 15.07. 2015 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Конопляста С. Ю.

УДК 376-056.264-053.4

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ УСНОГО ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ МОТОРНОЮ АЛАЛІСІЮ

Парфенова Г.І.
anuta-2010-11@mail.ru

58

Актуальність проблеми. Ключовими тенденціями розвитку сучасної системи національної освіти є виховання свідомого ставлення до мови як національно-культурної цінності та обов'язкове оволодіння основами української літературної мови як провідної передумови повноцінного засвоєння знань, умінь і навичок, розвитку мислення, творчих здібностей та пізнавальної діяльності в цілому. При організації корекційно-педагогічного процесу з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення набуває особливого значення

корекція та розвиток всіх структурних компонентів мовної системи як запоруки формування комунікативних навичок, що забезпечують успішність адаптації таких дітей. Зважаючи на те, що стан сформованості мовлення є показником освіченості та загальної культури людини, то формування усного зв'язного мовлення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення розглядається як процес особистісного становлення кожної дитини відповідно до її індивідуальних можливостей, що забезпечує успішність

соціальної інтеграції дошкільника у шкільне життя. Дослідження питання формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією неможливо без врахування психолого-педагогічних умов організації зазначеного процесу як основи реалізації мовленнєвої діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях широко представлені особливості оволодіння дітьми без порушень мовлення навичками граматичного структурування мовленнєвих висловлювань, операціями з синтаксичними засобами побудови висловлювань (І. Горелов, В. Овчинніков, А. Шахнарович, Д. Слобін та ін.), плануванням і програмуванням мовленнєвих висловлювань (В. Овчинніков, Н. Краєвська та ін.). Діти із моторною алалією складають особливу категорію дітей із ТПМ, які мають дефіцитарність мовної здібності, що проявляється у порушенні та зниженні мовленнєвої активності (Б. Гріншпун, Г. Жаренкова, Н. Жукова, Р. Левіна та ін.). Чисельні дослідження вказують на порушення програмування мовленнєвого висловлювання, несформованість динамічного стереотипу (Т. Барменков, В. Воробйова, Г. Гуменна, Є. Соботович та ін.), недостатність здібності до моделювання (Н. Січкачук, Л. Халілов, М. Шеремет та ін.), заміщення та символізацію у мовленнєвій діяльності (Л. Єфіменкова, О. Юртайкін та ін.); особливості та труднощі при формуванні лексик-граматичної сторони мовлення (Н. Жукова, Є. Мастюкова, Н. Січкачук, Є. Соботович, В. Тарасун, Н. Трауготт, Т. Філічева, М. Шеремет та ін.). Усі дослідження особливостей організації корекційно-педагогічного процесу вказують на необхідність створення спеціальних умов формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. Отже, віднесення алалії до тяжких порушень мовлення, що супроводжується порушеннями всіх складових мовленнєвої системи зумовлює необхідність детального вивчення психолого-педагогічних умов формування усного зв'язного мовлення. Тому метою є дослідження особливості організації корекційної роботи з дітьми із моторною алалією. *Завданнями є:* визначення умов формування усного зв'язного

мовлення у старших дошкільників із моторною алалією.

Існує велика кількість визначень моторної алалії, що відображає різне уявлення про неї та підтверджує різномірність цього розладу. Зокрема, моторну алалію Є. Соботович, визначає як важке недорозвинення експресивного мовлення, що викликане органічним ураженням вищих рівнів (мовного і гностико-праксичного) мовленнєвої функціональної системи [3, с. 67]. При моторній алалії характерне порушення формування всіх сторін мовлення: синтаксичної, морфологічної, лексичної і фонематичної. У дітей із моторною алалією, як зазначала Н. Трауготт, наявні труднощі в конструюванні зв'язних висловлювань, спостерігаються значні розбіжності між можливостями дітей формулювати фрази і можливостями формулювати думку в зв'язній формі. Вчена вказує на майже повну неможливість дітей з моторною алалією продукувати зв'язне мовлення: при спробі розповісти про прочитане, побачене або пережите дитина звертається до міміки, жестів. Встановлено, що всім дітям з моторною алалією властиві труднощі зв'язного мовлення як постійні та загальні порушення. Л. Данілова, при вивченні дітей з моторною алалією, що зумовлена порушенням морфологічної системи мови, встановила, що такі діти не мали нормально розгорнутого мовлення [1].

Детально вивчаючи питання, пов'язані з особливостями граматичної будови мовлення, С. Шаховська звертає увагу на труднощі, які проявляються в розгорнутому мовленні. До них автор відносить «убогість висловлювання», «прагнення уникнути розгорнутого мовлення», труднощі побудови фрази при переказі, невміння одночасно стежити за формою мовлення та її змістом, невпевненість і ускладненість вираження думки в зв'язній формі. Поряд з обмеженістю мовлення автор відзначає і «багатослівність», «багатомовність», пояснюючи його як «компенсаторне явище при недостатньо міцній навичці правильного зв'язного мовлення» [4; 5].

Але найскладнішим або майже недоступним для цих дітей виявляється самостійний опис іграшки або знайомого предмета: він обмежується найчастіше

називанням окремої ознаки предмета, на якому застряє дитина, або перестрибуванням з однієї думки на іншу. Мовлення при цьому стає більш аграматичним, наявні труднощі лексичного характеру [2].

Таким чином, чисельні дослідження підтверджують достатню неоднорідність мовленнєвого розвитку дітей із моторною алалією, що проявляється в особливостях стану сформованості складових мовленнєвої системи та їх порушень, що не дає дитині можливості самостійно опанувати навичкою зв'язного висловлювання.

Отже, враховуючи програмові вимоги до мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку та наявні особливості мовлення при моторній алалії, наступним етапом нашого дослідження стало визначення психолого-педагогічних умов формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією в процесі корекційної роботи.

Визначені психолого-педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією покликані забезпечити максимальну ефективність корекційного процесу, зокрема *організаційно-педагогічні умови*, головною з яких є створення навчально-корекційного й комунікативного середовища; *загальнодидактичні* – наступність, етапність і системність у змісті корекції і формування усного мовлення, здійснення диференційованого підходу з урахуванням характеру та форми алалії, реалізація комплексного підходу командою спеціалістів: логопедом, психологом, дефектологом, вихователем; *технологічні умови* – психолого-педагогічне й логопедичне діагностування (стартове, поточне, фінішне) дитини як основа організації формування усного зв'язного мовлення у дітей із моторною алалією.

Крім названих зовнішніх, об'єктивних, нами виділено внутрішні, суб'єктивні педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. До них відносимо: усвідомлення кожною дитиною необхідності проведення спеціальної корекційно-логопедичної роботи, установка на позитивні зміни; самоаналіз і адекватна самооцінка власних можливостей; вироблення мотиву та потреби особистості у мовленнєвій діяльності; прагнення до

досягнення нормально розвиненого усного мовлення та використання його у повсякденному житті.

Серед допоміжних умов, які сприятимуть логопедичній роботі, на особливу увагу заслуговують *когнітивні, креативні та комунікативні*.

Розробка експериментальної методики формування усного зв'язного мовлення ґрунтувалася на наступних теоретичних положеннях:

1. Розвиток мовлення залежить від наочно-образного мислення, яке є синтезом сформованих зорових образів і можливості їх довільної актуалізації.

2. Формування усного мовлення, що виникає та розвивається у взаємодії особливостей психічного розвитку, вимагає комплексного підходу, який включатиме: розвиток предметних дій, перцепції, відтворення, ігрової та творчої діяльності.

3. Поетапне формування мовленнєвих умінь і навичок сприймати, відтворювати й доцільно використовувати у власному мовленні здобуті знання, які повинні бути систематизованими в часі (постійними) і в змісті. При побудові системи вправ ми врахували вікові особливості дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією, а також індивідуальний характер протікання цього порушення при різних формах у кожному конкретному випадку.

4. Психічний розвиток дітей старшого дошкільного віку полягає у зміні окремих форм конкретної діяльності, в ускладненні структури цієї діяльності, у збагаченні психологічних процесів, що розвиваються в межах цієї діяльності. Формування особистості дитини відбувається у властивих цьому віку видах діяльності – ігровій, творчій, мовленнєвій. Пізнавальний розвиток проходить ефективніше у процесі видів діяльності, пов'язаних зі спілкуванням, обговоренням, створення розповідей за малюнками, діалогів, грою, слуханням казок та їх створенням, інсценізацією тощо.

5. Навчально-виховний процес із дітьми зазначеної категорії спрямовувався на корекцію та компенсацію вторинних відхилень у їх розвитку.

6. Корекційно-педагогічний вплив на дітей у процесі логопедичної роботи залежав від взаємозв'язку складових усного мовлення.

Засобами спілкування у процесі логопедичної роботи виступили розуміння, прийняття особистості дитини, толерантного ставлення дорослого до дитини, враховуючи її точку зору та почуття.

В основу спілкування була покладена така тактика як співробітництво, створення та використання ситуацій, які вимагають від дітей прояву мовленнєвої активності, використання різних стилів спілкування тощо.

Особистісна позиція логопеда полягала у врахуванні можливостей та перспектив розвитку дітей, віри у власні сили, визнанні їх цінностей. Дитина має виступати повноцінним партнером в умовах співпраці. Дітям рекомендували дотримуватися встановлених ними ж правил поведінки: виконувати та позитивно ставитися до того, що говорить дорослий; висловлювати власні думки; розвивати бажання досягати результативності; звертатися за допомогою.

У процесі формування усного зв'язного мовлення передбачалося сформувати: позитивне ставлення до себе та до інших; навички ефективного налаштування власних емоційних

станів; здатність використовувати їх при спілкуванні; оволодіння навичками співпраці у повсякденному спілкуванні та вирішенні конфліктних ситуацій; здатність до співпереживання; розвиток емпатії.

Запропонований підхід до формування усного зв'язного мовлення старших дошкільників із моторною алалією здійснювався через ефективне використання комунікативно-мовленнєвого підходу. Для цього нами створені мовленнєві ситуації зорієнтовані на формування творчого авторського задуму, що викликає бажання висловитись, сприяє програмуванню власних творчих висловлювань через вивчення діалогів і полілогів, та знімає напруження під час мовленнєвого акту.

Отже, виділені психолого-педагогічні умови відображають специфіку логопедичної роботи з дітьми із ТПМ, реалізують особистісно-орієнтований підхід та мають бути врахованими під час розробки відповідних змістових ліній корекційно-логопедичного процесу з метою формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ та моторною алалією зокрема.

Література:

1. Данилова Л.А. Особенности логопедической работы при разных формах моторной алалии и афазии / Л.А. Данилова // Развитие речи и мышления аномальных детей: Уч. зап. Ленингр. пед. ин-та им. А.И. Герцена. – Л., 1963. – Т. 256. – С. 297 – 309.
2. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филочева Т.Е. Преодоление задержки речевого развития у дошкольников / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Е. Филочева. – М.: Пролетаризм, 1973. – 222 с.
3. Соботович Е. Ф. Речевое недоразвитие у детей и пути его коррекции (Дети с нарушением интеллекта и моторной алалией): Учеб. пособие для студентов / Е. Ф. Соботович. — М.: Классика Стиль, 2003. — 160 с.
4. Шаховская С. Н. Логопедическая работа по формированию грамматического строя речи детей, страдающих моторной алалией / С.Н. Шаховская // Патология речи: ученые записки МГПИ им. В.И. Ленина. – Т. 406. – М., 1971. – С. 112 – 130.
5. Шаховская С.Н. Недоразвитие и утрата речи. Алалии / С.Н. Шаховская // Расстройства речи у детей и подростков. [под ред. Ляпидевского]. – М., 1969. – С. 156 – 175.

References:

1. Danilova L.A. Osobennosti logopedicheskoj raboty pri raznyh formah motornoj alalii i afazii / L.A. Danilova // Razvitie rechi i myshlenija anomal'nyh detej: Uch. zap. Leningr. ped. in-ta im. A.I. Gercena. – L., 1963. – T. 256. – S. 297 – 309.
2. Zhukova N.S., Mastjukova E.M., Filicheva T.E. Preodolenie zaderzhki rechevogo razvitiya u doskol'nikov / N.S. Zhukova, E.M. Mastjukova, T.E. Filicheva. – M.: Prosveshhenie, 1973. – 222 s.
3. Sobotovich E. F. Rechevoe nedorazvitie u detej i puti ego korrekcii (Deti s narusheniem intellekta i motornoj alaliej): Ucheb. posobie dlja studentov / E. F. Sobotovich. — M.: Klassika Stil', 2003. — 160 s.
4. Shahovskaja S. N. Logopedicheskaja rabota po formirovaniju grammaticheskogo stroja rechi detej, stradajushih motornoj alaliej / S.N. Shahovskaja // Patologija rechi: uchenye zapiski MGPI im. V.I. Lenina. – T. 406. – M., 1971. – S. 112 – 130.
5. Shahovskaja S.N. Nedorazvitie i utrata rechi. Alalii / S.N. Shahovskaja // Rasstrojstva rechi u detej i podrostkov. [pod red. Ljapidevskogo]. – M., 1969. – S. 156 – 175.

Парфенова Г. І. Психолого-педагогічні умови формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією

У статті розкрито сутність поняття «усне зв'язне мовлення» у дітей із моторною алалією. Здійснено аналіз сучасних підходів з проблеми дослідження. Схарактеризовані основні складові організації корекційної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із моторною алалією. Визначені основні аспекти навчання мови й розвитку мовлення дітей дошкільного віку та напрями організації логопедичної роботи. Особлива увага приділяється створенню спеціальних психолого-педагогічних умов комплексної логопедичної роботи, зокрема: організаційно-педагогічних, загальнодидактичних, технологічних. Запропонований новий підхід до формування усного зв'язного мовлення старших дошкільників із моторною алалією, що здійснювався через ефективне використання комунікативно-мовленнєвого підходу. Визначені внутрішні, суб'єктивні педагогічні умови

формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. До них відносимо: усвідомлення кожною дитиною необхідності проведення спеціальної корекційної роботи, установка на позитивні зміни; самоаналіз і адекватна самооцінка власних можливостей; вироблення мотиву та потреби особистості у мовленнєвій діяльності; прагнення до досягнення нормально розвинутого усного мовлення та використання його у повсякденному житті.

Ключові слова: усне зв'язне мовлення; тяжкі порушення мовлення; моторна алалія; психолого-педагогічні умови.

Парфенова А. И. Психолого-педагогические условия формирования устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией

В статье раскрыто значение понятия «устная связная речь» у детей с моторной алалией. Осуществлен анализ современных подходов к проблеме исследования. Охарактеризованы основные составляющие организации коррекционной работы с детьми старшего дошкольного возраста с моторной алалией. Определены основные аспекты обучения языку и развитию речи детей дошкольного возраста и направления организации логопедической работы. Особое внимание уделяется созданию специальных психолого-педагогических условий комплексной логопедической работы, в частности: организационно-педагогические, общедидактические, технологические. Предложен новый подход к формированию устной связной речи у старших дошкольников с моторной алалией, который осуществлялся через эффективное использование коммуникативно-речевого подхода. Определены внутренние, субъективные педагогические условия формирования устной связной речи у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией. К ним относим: осознание каждым ребенком необходимости проведения специальной коррекционной работы, установка на положительные изменения; самоанализ и адекватная самооценка собственных возможностей; выработки мотива и потребности личности в речевой деятельности; стремление к достижению нормального развития устной речи и использование ее в повседневной жизни.

Ключевые слова: устная связная речь; тяжелые нарушения речи; моторная алалия; психолого-педагогические условия.

Parfyonova G. I. Psycho-pedagogical conditions of formation of oral coherent speech at preschool children with motor alalia

The article reveals the meaning of "oral coherent speech" in children with motor alalia. Modern approaches to the problem of research are analyzed. The main components of the organization of correctional work with preschool children with motor alalia are characterized. The main aspects of language learning and language development of preschool children and the direction of the organization of logopedic work are identified. Particular attention is paid to the creation of special psychological and pedagogical conditions of the complex logopedic work, in particular: organizational and pedagogical, general didactic, technological.

The author proposes a new approach to the formation of coherent of oral speech at the senior preschool children with motor alalia, which is implemented through the effective use of verbal communicative approach. The internal, subjective pedagogical conditions of formation of oral coherent speech at preschool children with motor alalia are defined. They are: awareness of each child the necessity of a special correctional work, the installation of positive changes; self-examination and self-esteem of their own possibilities; development motive and the needs of individuals in speech activity; the desire to achieve the normal development of oral speech and us it in everyday life.

Keywords: oral connected speech; severe speech disorders; motor alalia; psychological and pedagogical conditions.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2015 р.

Статтю прийнято до друку 17.07.2015 р.

Рецензент: д.п.н., проф. Шеремет М.К.

УДК: 159.922.76-056.26

**СУЧАСНІ ПОГЛЯДИ НА ПРОБЛЕМУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ
У ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ**

Пилипенко О.М.
pilipenkoolesya@mail.ru

Важливим напрямом сучасних психологічних досліджень є вивчення емоційного інтелекту, його складових та механізмів впливу на соціальне буття індивіда.

Проблема емоційного інтелекту досліджувалась як зарубіжними, так і вітчизняними вченими, серед яких: І.Андрєєва, І.Аршава, Р.Барон, О.Білоконь, Г.Большакова, І.Ветрова, Г.Гарднер, Д.Голман, О.Гулевич,

Н.Коврига, Д.Люсін, М.Манойлова, Дж.Мейер, Є.Носенко, А.Приходько, П.Симонов, О.Собченко, І.Стернберг, П.Селовей, Е.Торндайк, Д.Ушаков, Г.Юсупова тощо.

У роботах вчених представлено деталізоване тлумачення компонентів емоційного інтелекту, яке можна розглядати як подальший розвиток розуміння концепції